

מספר 269 בנושאים מדיניים:

רפורמה בבתי המשפט

כיצד מסוגלת מערכת בתי המשפט בישראל להתמודד עם כמיליון תיקים בשנה, שעה שלרשותה רק כמה מאות שופטים? זו השאלה המעסיקה את מעצבי המדיניות המשפטית כבר משנות ה-70 שניסו להציע רפורמות שונות שיקטינו את העומס וישפרו את היעילות. מאז אמצע שנות השבעים לפחות, כורעת המערכת תחת נטל גדל והולך של עניינים המוגשים לטיפולם של בתי המשפט. לצורך מתן פתרונות לנטל העומס ולעיצוב מחדש של מערכת בתי המשפט מונתה ב-1979 הועדה בראשותו של נשיא בית המשפט העליון (אז) משה לנדוי, אשר כללה את השופט אהרון ברק, הד"ר שמעון שטרית ועורכי הדין יצחק אדרת ואליהו גיצלטר. מסקנותיה הוגשו בשלהי 1980 אך יושמו רק בחלקן. ניסיונות נוספים להתמודדות חלקית עם העומס נעשו בשנים שלאחר מכן.

הניסיונות הואצו בתקופה האחרונה, בין היתר במינויה של הוועדה לבדיקת מבנה מערכת בתי המשפט הרגילים בישראל בראשות שופט בית המשפט העליון תיאודור אור, שיעודה "להמליץ על השינויים הרצויים במערכת בתי המשפט הרגילים מבחינת מבנה המערכת, חלוקת הסמכויות בין הערכאות השונות ובתוך כל אחת מהן, וכן על השינויים המתבקשים הכרוכים בכך במגמה לייעל ולשפר את תפקודה של המערכת." כבר בפתיחת המסקנות הצביעה וועדת אור על חומרת בעיית העומס במערכת בתי המשפט והיותה מרכיב חשוב בעיצוב מערכת בתי המשפט. "איחור בקיום הדיון המשפטי או בהכרעה בו, עלול לגרום לעיוות דין ולפגוע בעשיית צדק".

צוות ההיגוי

מר עוזי ברעם, יו"ר
ח"כ גלעד ארדן
מר הרמן בונץ
ד"ר יוסי ביילין
ח"כ איתן כבל
ח"כ אתי לבני

חברי צוות ההיגוי בעבר

יו"ר ראשון,
הנשיא חיים הרצוג ז"ל
יו"ר שני,
מר חיים י. צדוק ז"ל
ד"ר יהודה לנקרי
ח"כ מיכאל איתן
עו"ד יוסי כץ
ד"ר וינפריד וייט
ח"כ גדעון סער
ח"כ יצחק הרצוג, שר

בשיתוף:

קרן פרידריך אברט

חסויות:

משה קורניק

Steering Committee

Mr. Uzi Baram Chair

Mr. Gilad Erdan, MK

Mr. Hermann Bünz

Dr. Yossi Beilin,

Mr. Eitan Kabel, MK

Ms. Eti Livni, MK

Former members of the

steering committee

Former Chair,

The Late President

Chaim Herzog

Former Chair,

The Late Mr. Haim J.

Zadok

Dr. Yehuda Lankry,

Mr. Michael Eitan, MK

Adv. Yossi Katz

Dr. Winfried Veit

Mr. Gideon Saar, MK

Mr. Isaac Herzog, MK

Minister

In cooperation with:

Friedrich Ebert

Stiftung

Sponsors:

Moshe Kornik

ועדת השופט אור המליצה על רפורמה במבנה בתי המשפט הכלליים, ובקליפת האגוז המליצה כי בית משפט השלום יהפוך לערכאה דיונית כללית והסמכות השירותית תהיה לו, במקום לבית המשפט המחוזי, כפי המצב היום, לפחות דה יורה. כמו כן תבוטל תקרת הסמכות לעניין סכום התביעה, כך שהסמכות לדון בתביעות כספיות תהיה לבית משפט השלום, ללא הגבלת סכום. הומלץ גם לבטל את המגבלות הקיימות על סמכות בית משפט השלום לדון בסכסוכים במקרקעין. המלצה נוספת היא לשנות את הדין לעניין טענה בדבר היעדר סמכות עניינית, באופן שתהיה חובה לעורר טענה זו בהזדמנות הראשונה, ולא ניתן יהיה לעורר אותה בשלב מאוחר יותר של ההליך או במסגרת הערעור. בית המשפט יוכל עדיין לעורר טענה זו מיוזמתו, אך גם זאת רק בתחילת ההליך.

על מסקנותיה העיקריות של ועדת אור בדבר שינוי המבנה של בתי המשפט נחלקו הדעות, מחלוקת המונעת עד היום את יישום מסקנות הדו"ח. יחד עם זאת, בהשפעת ההמלצות של ועדת אור, הועלתה תקרת הסמכות של בתי המשפט השלום ממיליון ש"ח לשניים וחצי מיליון ש"ח.

שאלת הרפורמה בבתי המשפט היא שאלה מהותית ולא רק טכנית, ונוגעת להגדרת תפקידו החברתי של בית המשפט. המלצות הרפורמה מחזקות את בית המשפט כשותף לקביעת נורמות ומחלישות את הפן של מתן סעד לאזרח הקטן ובירור סכסוכים.

בקרב לשכת עורכי הדין מסתמנת התנגדות לרפורמה מטעמים שונים, בין השאר מחמת טענות כי המלצות הוועדה לא נותנות מענה לשני עניינים מרכזיים: שיפור רמת השפיטה וקיצור הליכי משפט, אדרבא ואדרבא לדידה של הלשכה ההצעה להעביר תיקים מבית המשפט המחוזי לבית משפט השלום משמעה ירידה באיכות השפיטה ופגיעה בראש ובראשונה באזרח הקטן. כן נשמעת בקרב מבקרי המלצות ועדת אור טרזניה כי אחת התוצאות של הרפורמה היא אפשרות בעיקר לבעלי ההון ולמדינה להתדיין בערכאות הגבוהות יותר ולטענת המקטרגים כי הרפורמה כולה מזכירה את התמונה מהסרט "טיטאניק", שבה יושבי המחלקות התחתונות נכלאים מאחורי סורג ובריח כדי לאפשר לפנות תחילה את אנשי המחלקה הראשונה. למה הכוונה? לכאורה הציעה ועדת אור מודל "נקי" של שלוש ערכאות: דיונית, ערעורית, עליונה. אך מסתבר שהמודל אינו "נקי" כלל ועיקר, ישנם עניינים אזרחיים, שבהם המחוזי ימשיך ויהיה ערכאה דיונית, והערעור, בזכות, יהיה כמובן לבית המשפט העליון, אלה הם: משפט מינהלי, דיני קניין רוחני, דיני חברות ופירוקים, תובענות ייצוגיות, ענייני ניירות ערך, כלומר, בעניינים אזרחיים מסוימים החשובים בעיקר לבעלי ההון והמגזר העסקי בית המשפט המחוזי נהפך לערכאה הדיונית שלהם להבדיל מעניינים מסוימים הנחשבים לפחותים במעמדם. מובן שהגדלת סמכות השלום באה להשלים מצב דברים זה.

אחת הרפורמות שיושמו, היא הקמת בתי המשפט לענייני משפחה בחקיקה משנת 1995, הקובעת כי כל ענייני המשפחה יהיו בסמכות בתי המשפט המקצועיים הללו. "ענייני משפחה" כוללים מגוון רחב של נושאים, כגון, תובענה בענייני המעמד האישי, תובענה בין אדם או עזבונו לבין בן משפחתו, או עזבונו, שעילתה סכסוך בתוך המשפחה, יהא נושאה או שוויה אשר יהא ובכלל זה, תובענה למזונות או למדור; תובענה לאבהות או לאמהות; תובענה בעניין החזרתו של קטין חטוף, תובענה לתיקון גיל וכד'.

גם חוק בתי משפט לעניינים מנהליים, התש"ס-2000, ש"מטרתו להסמיך באופן הדרגתי את בית המשפט המחוזי בשבתו כבית משפט לעניינים מנהליים לדון בעניינים מנהליים הנדונים בבית המשפט העליון בשבתו כבית משפט גבוה לצדק, על ידי שופטים של בית המשפט המחוזי שייקבעו לצורך זה, ולפי סדרי דין מיוחדים שייקבעו", מהווה נדבך נוסף ביישום הרפורמה.

כמו כן החלה הנהלת בתי המשפט לפני מספר שנים להנהיג את המשמרת השנייה בבתי המשפט, דהיינו דיונים אשר יתנהלו בשעות אחר הצהריים. לשכת עורכי הדין התנגדה למהלך, בין היתר, מתוך חשש לפגיעה בעורכות דין שהן אמהות ובמתדיינים עצמם. עתירה שהוגשה על ידי הלשכה כנגד הפעלת המשמרת השנייה לבג"צ נדחתה. כמו כן במטרה להפחית את העומס שונו תקנות סדר הדין לגבי תביעות כספיות עד לסך של 50,000 ₪ - הליכים אלו יתנהלו לפי סדר הדין מהיר כאשר הדיון אמור להסתיים ביום אחד. התיקון לחוק ההוצאה לפועל המאפשר לבעל דין להגיש תביעה כספית על סכום קצוב עד לסך של 50,000 ₪ ישירות להוצאה לפועל הוקפא לאחרונה על ידי ועדת השרים לענייני חקיקה בהמלצת שרת המשפטים. העומס על הפרקליטות אשר אמונה לטפל גם בהליכים פליליים הינו אף חמור יותר ולא אחת אנו שומעים על תיקים אשר ממתינים להחלטת הפרקליטות להגשת כתב אישום שנים רבות דבר הגורם בהכרח לעיוות דין הן לנאשם ובטח כלפי הקורבן לעבירה.

לסיכומו של דבר הניסיון של משרד המשפטים במטרה להפחית את העומס מבתי המשפט על ידי שינויים קוסמטיים בלבד של הליכי סדרי הדין והסמכויות של בתי המשפט לא הועילה ויתכן שרצוי לחשוב על פיתרון פשוט יותר וישיר הוא הוספת תקנים של שופטים לבתי המשפט ופרקליטים לפרקליטויות.